

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.662.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.6>

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВИЛА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СПАДКОВИМИ БОРГАМИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Гончарова А.В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

ORCID ID: 0000-0002-9815-0394

Гончарова А.В. Європейські правила відповідальності за спадковими боргами: досвід для України.

У даному науковому дослідженні вивчається порядок встановлення відповідальності за спадковими боргами спадкодавця. Зазначено, що спадкове право деяких європейських країн зазнає трансформації. Обговорення майбутнього спадкового права в Європі не було ще завершено, і можна сперечатися, чи воно взагалі починалося. Одним із ключових питань є сфера відповідальності за спадковими боргами, які є в будь-якій системі спадкового права та посідають важливе місце.

У статті висвітлюються основні проблеми вітчизняної та європейської практики та дається припущення, що це може стати відправною точкою для врегулювання даної проблематики в більш широкому європейському масштабі. Сучасні проблеми викликані тим, що більшість принципів врегулювання проблем спадкового права були запозичені з римського приватного права. Щоденна практика показує, що розроблені законодавцем рішення не завжди здатні задовольнити сучасні реалії. Суперечки у врегулюванні спадкових відносин особливо помітні в країнах, які історично входять до так званого східного блоку. У світі постійно зростаючого попиту на уніфікацію матеріального права, спадкування в Європейському Союзі, а також набуття чинності Регламенту (ЄС) № 650/2012 Європейського Союзу, а також створення Європейського спадкового сертифікату, представляє інтерес для дослідження. Досліджень щодо спадкування боргів на даний момент в дослідженні науковців замало.

Констатуємо той факт, що спадкове право є галуззю цивільного права. В окремих країнах існує принцип, згідно з яким ніхто не повинен

підтримувати спадщину проти своїх. Законодавці по-різному створюють можливості для потенційних спадкоємців. Тому, пропонуємо для дослідження правові системи, що відстоюють принцип універсального правонаступництва створення механізму, згідно з яким, пасивне ставлення до спадщини будь-яких спадкоємців прирівнюється до подання заяви про прийняття спадщини. Насправді, це природно, так як відмова від спадщини трапляється на практиці рідше, ніж прийняття.

Ключові слова: спадкове право, спадщина, відкриття спадщини, актив спадщини, пасив спадщини, відповідальність спадкоємця.

Goncharova A.V. European rules of liability for inherited debts: experience for Ukraine.

This research examines the procedure for establishing liability for inherited debts of the testator. It is noted that the inheritance law of some European countries is undergoing transformation. Discussions on the future of inheritance law in Europe have not yet been completed, and it remains to be seen whether it has begun at all. One of the key issues is the area of liability for inheritance debts, which is present in any system of inheritance law and occupies an important place.

The article highlights the main problems of European practice on the basis of Polish law and suggests that this may be the starting point for resolving this issue on a wider European scale. Modern problems are caused by the fact that most of the principles of settlement of inheritance law were borrowed from Roman private law. Daily practice shows that the solutions developed by the legislator are not always able to satisfy modern realities. Disputes over the settlement of inheritance relations are particularly noticeable in

countries that have historically been part of the so-called Eastern bloc. In the light of the ever-growing demand for the unification of substantive law, inheritance in the European Union, as well as the entry into force of Regulation (EC) № 650/2012 of the European Union and the creation of a European Certificate of Inheritance, it is interesting to study. Debt inheritance research is currently lacking in a study by scholars.

We state the fact that inheritance law is a branch of civil law. In some countries, there is a principle that no one should maintain an inheritance against their own. Legislators create opportunities for potential heirs in different ways. Therefore, we propose to create a mechanism in legal systems that uphold the principle of universal succession, according to which the passive attitude to the inheritance of any heirs is equated to the submission of an application for acceptance of the inheritance. In fact, this is natural, as renunciation of inheritance is less common in practice than acceptance.

Key words: inheritance law, inheritance, opening of inheritance, inheritance asset, inheritance liability, responsibility of the heir.

Постановка проблеми.

Важливе значення в контексті справедливо-го перерозподілу права власності і захисту прав спадкоємців відіграє неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, пов'язаних з отриманням не тільки спадкового активу, алей спадкового пасиву (боргу). Це зумовлено тим, що забезпечення повного, всебічного та об'єктивного переходу прав та обов'язків від померлого до спадкоємців, в багатьох випадках залежить від застосування в цивільному судочинстві спеціальних знань та адаптації законодавства до європейських стандартів. Актуальність дослідження проявляється насамперед в тому, що застосування практики іноземних держав, суттєво розширює можливості учасників справи, отримати спадщину не обтяжену боргами.

Аналіз наукових публікацій.

Проблема визначення особливостей спадкування майна, обтяженого боргами була предметом досліджень ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці О.Є. Кухарєва, І. О. Главача, О.Ю. Цибульської, В. Баранкова, А. Бел-Макдональда, К. Мушлера та інших. Разом із тим, і сьогодні залишається достатня кількість дискусійних питань у даній сфері.

Метою дослідження є з'ясування всіх аспектів відповідальності за спадковими боргами. **Основними завданнями** автор ставить перед собою: проаналізувати законодавче закріплення та теоретичний підхід науковців щодо визна-

чення специфіки спадкування боргів спадкодавця; дослідити європейський досвід регулювання отримання спадщини обтяженої боргами.

Виклад основного матеріалу

На тлі існуючих правил, щоб прийняти або відхилити спадщину, спадкоємець повинен подати заяву про бажання прийняти спадщину у строк шість місяців від дати відкриття спадщини. З цього моменту спадкоємець зобов'язаний покривати борги не тільки зі спадкового майна, а також з власного майна. У Республіці Польща законодавець звільнив групу спадкоємців від відшкодування боргів спадкодавця. До цієї групи увійшли особи, які не мають повної дієздатності, особи щодо яких були підстави визнання часткової дієздатності, а також юридичні особи.

Що стосується України, то в силу універсального характеру спадкового наступництва до спадкоємців переходять не тільки права, що належали спадкодавцю, але і його обов'язки. Так відповідно статті 1282 Цивільного Кодексу України на спадкоємців покладено обов'язок задовольнити вимоги кредитора повністю але в межах вартості майна одержаного у спадщину. Нотаріус за місцем відкриття спадщини приймає вимоги кредиторів спадкодавця. Вимоги мають бути заявлені у письмовій формі і приймаються незалежно від строку настання права вимоги. Про заявлені вимоги нотаріус доводить до відома спадкоємців, які прийняли спадщину. Винятком з цього правила є лише зобов'язання боржника, які припиняються смертю фізичної особи. Кредитор, який звернувся до спадкоємців, зобов'язаний надати документи, що підтверджують його вимоги. З метою забезпечення інтересів кредиторів та запобігання випадкам ухилення спадкоємців від виконання цивільно-правових обов'язків, що виникли з боргових зобов'язань спадкодавця, частина перша статті 1281 Цивільного кодексу України встановлює прямий обов'язок для спадкоємців повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини [1]. Розрізняється обсяг задоволення вимог кредитора залежно від переходу спадщини до одного або декількох спадкоємців. Так, єдиний спадкоємець в межах вартості спадщини повинен виконати усі боргові зобов'язання, за наявності декількох спадкоємців настає частковий обов'язок виконання зобов'язань: кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. З метою забезпечення інтересів кредиторів та запобігання випадків ухилення спадкоємців від виконання цивільно-правових обов'язків, що виникли з боргових зобов'язань спадкодавця, частина перша статті 1281 ЦК встановлює прямий обов'язок для спадкоємців повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини. У разі недосягнення домовленості

між спадкоємцями та кредитором з приводу порядку та способів задоволення його вимог або ж у разі відмови спадкоємцями від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передано їм у натурі. Враховуючи вищезазначене, слід звернути увагу, що після прийняття спадщини спадкоємець стає учасником тих самих правовідносин, суб'єктом яких раніше був спадкодавець, тобто відбувається заміна суб'єкта в правовідносинах, учасником яких був спадкодавець, а тому всі права та обов'язки спадкодавця переходять до спадкоємців як єдине ціле, з усіма обмеженнями та обтяженнями [2, с. 172].

Досліджуючи законодавство Польщі, відповідно до пояснювальної записки до законопроекту, який був відправною точкою для ініціювання внесення змін до польського закону щодо спадкоємців [3]. Згідно з оцінкою авторів, ця обов'язкова норма в Цивільному кодексі виявилася в припущенні, якщо спадкоємець не подав заяву про прийняття або про відмову від спадщини протягом встановленого шестирічного строку, у місяць, з дати, коли вони дізналися про відкриття спадщини, вважалось, що вони отримали спадщину, обтяжену боргами [4, с. 88].

Описаний принцип мимовільного прийняття на себе відповідальності за

спадкові борги, про існування яких спадкоємці не знали і які значно перевищували вартість чистих активів спадщини.

Наголошувалося, що нинішня нормалізація зашкодила спадкоємцям і поставила кредиторів спадкодавця у привілейоване становище.

Таким чином, згідно з основними припущеннями, спадкоємець, який не подав у шестимісячний строк заяву про прийняття або про відмову від спадщини може спадкувати спадщину з ймовірною інвентаризацією [5, с. 123].

Спадкоємець, який прийняв спадщину з вигодою за описом і погасив деякі спадкові борги, але не знав та не міг дізнатися про існування інших спадкових боргів несе відповідальність за будь-які несплачені спадкові борги лише до суми різниці між активним станом спадкової маси та вартістю фінансової пільги, наданої для погашення спадкових боргів, які вони погасили. На відміну від спадкоємця, який прийняв спадщину з користю і погасив деякі спадкові борги, але знав або міг дізнатись про існування інших спадкових боргів несе відповідальність за ці заборгованості, що перевищують активний стан спадкової маси.

Модель необмеженої відповідальності за спадковими боргами, як правило, присутня у французькому, німецькому чи австрійському законодавстві. Відповідно до законодавства Франції, перехід спадщини до спадкоємців

за концепцією *le mort le vif saisit* настає після смерті спадкодавця. Спадщина, відповідно статті 768 Цивільного кодексу Франції, може бути відхилена або прийнята без застережень або з обмеженою відповідальністю [6, с. 419]. Беззастережне прийняття спадщини тягне за собою особисту необмежену відповідальність за спадковими боргами. В Німеччині також спадкування підпорядковується принципу універсального правонаступництва. Після смерті спадкодавця спадкоємець може прийняти або відмовитися від спадщини, а відсутність відмови означає прийняття спадщини. Це і є синонімом необмеженої відповідальності спадкоємців за спадковими боргами. Однак ця відповідальність може бути змінена. Отже, спадкоємцем може бути відповідальний за спадкову заборгованість відповідно до вартості спадкового майна.

Згідно з австрійським законодавством, приймається концепція *hereditas iacens*, відповідальність за спадковими боргами виникає лише за рішенням суду. Австрійська система розпізнає два типи прийняття спадщини: безумовне

прийняття без обмеження відповідальності за спадковими боргами та акцепт з обмеженою відповідальністю. Спадкоємець також може відмовитися від спадщини [7, с. 1832]. Специфіка австрійського права виражається в тому, що після смерті спадкодавця, спадкоємець бере на себе майнові права та обов'язки померлого, та є першим спеціальним провадженням у справах щодо спадщини. Оформити спадщину можна лише за рішенням суду. На початковій стадії провадження, першу оцінку проводить судовий комісар, який зазвичай є нотаріусом, з'ясовує вартість майна та чи є спадщина обтяженою боргами та повідомляє всіх майбутніх спадкоємців про початок спадкового провадження.

Як зазначає О.Є. Кухарев, в Україні, судова практика стосовно вибору способу захисту прав кредитора померлого боржника доволі суперечлива та непослідовна [8, с.77]. Зокрема, в одних випадках суди задовольняють позови кредиторів про стягнення зі спадкоємців суми заборгованості за договором, укладеним спадкодавцем та не виконаним ним за життя [9]. В інших випадках суди відмовляють кредиторам у зазначених позовах у зв'язку з неправильним вибором позивачем способу захисту [10]. При цьому ефективний спосіб захисту має відповідати змісту порушеного права й забезпечувати реальне поновлення прав особи, за захистом яких вона звернулася до суду, згідно з вимогами законодавства [11].

Висновки.

Отже, в силу універсального характеру спадкового наступництва до спадкоємців переходять не тільки права, що належали спадкодавцю, але і його обов'язки. Винятком з

цього правила є лише зобов'язання боржника, які припиняються смертю фізичної особи, наприклад, смерть користувача, якому річ була передана у користування за договором позики, смерть повіреного у договорі доручення та ін. У всіх інших випадках до спадкоємців переходять відповідні боргові зобов'язання спадкодавця. Єдиний спадкоємець в межах вартості спадщини повинен виконати усі боргові зобов'язання. Таким чином, кредитор має право вимагати виконання зобов'язання як від усіх спадкоємців одночасно, так і від кожного з них окремо, відповідно до його частки у спадковому майні. Враховуючи вищезазначене, слід звернути увагу, що після прийняття спадщини спадкоємець стає учасником тих самих правовідносин, суб'єктом яких раніше був спадкодавець, тобто відбувається заміна суб'єкта в правовідносинах, учасником яких був спадкодавець, а тому всі права та обов'язки спадкодавця переходять до спадкоємців як єдине ціле, з усіма обмеженнями та обтяженнями. Практика європейських країн свідчить, що спадкоємець відповідає за боргами спадкодавця в повному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 року. № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
2. Главач І. Реалізація прав кредитора у спадковому правовідношенні крізь призму законодавчого врегулювання. 2016. №2(14). *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. С. 171-177.
3. Kodeks cywilny : USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. URL: <http://www.lex.pl/akt-prawny/-/akt/dz-u-2016-380-u> (дата звернення: 01.12.2021).
4. Цибульська О.Ю. Zapis як розпорядження на випадок смерті за цивільним законодавством Польщі. Часопис цивілістики. Вип. 21. С. 88-91.
5. Баранкова В. Реалізація спадкових прав: розмежування судової та нотаріальної юрисдикції. *МЕН*. 2016. № 5. С. 119-130.
6. Bell-Macdonald A.M.. French Laws of Succession. *International and Comparative Law Quarterly*. 1958, № 2, pp 416-427.
7. Muscheler K.. *Erbrecht* Tübingen: Mohr Siebeck 2010, pp 1831-1835.
8. Кухарев О.Є. Захист прав кредитора спадкодавця у сфері спадкового права. *Право і суспільство*. 2020. № 6-2 частина 1. С. 76-81.
9. Рішення Малинського районного суду Житомирської області від 5 травня 2020 р., судова справа № 283/810/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89067887> (дата звернення: 10.12.2021).
10. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13 березня 2020 р., судова справа № 686/33234/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88399372> (дата звернення: 10.12.2021).
11. Рішення Київського районного суду м. Полтави від 26 листопада 2020 р., судова справа № 552/507/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93342216> (дата звернення: 10.12.2021).